

O‘ZBEK OILALARIDA KUYOV-KELIN MAROSIMLARINING RAMZIY-MA’NAVIY
MA’NOLARI

Dusnazarova Mavjuda Ilyamonovna

Termiz davlat universiteti davlat va huquq
asoslari kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘zbek oilaviy turmushida kuyov-kelin marosimlarining ramziy va ma’naviy ma’nolari etnografik hamda madaniy-antropologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Marosimlarda qo‘llaniladigan urf-odat, udum, ramz, ishora va qo‘shiqlarning mazmun-mohiyati ochib berilib, ularning ijtimoiy birlikni mustahkamlashdagi, avlodlararo qadriyatlarni uzatishdagi va oilaviy hayotga tayyorlashdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, Surxon-Sherobod vohasi misolida XIX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshlarida kuyov-kelin bilan bog‘liq marosimlarning o‘zgarish dinamikasi, zamonaviy davrda an‘ana va yangilikning uyg‘unlashuvi ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari kuyov-kelin marosimlarining nafaqat estetik va madaniy, balki ijtimoiy-ma’naviy birlikni shakllantiruvchi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek oilasi, kuyov-kelin marosimlari, ramz, udum, an‘ana, Surxon-Sherobod vohasi, etnomadaniy jarayon, qadriyat, ma’naviyat.

KIRISH

O‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan urf-odat va an‘analari milliy madaniyatimizning eng muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Xususan, oilaviy turmush jarayonida kuyov-kelin bilan bog‘liq marosimlar nafaqat ijtimoiy hayotda muhim ahamiyat kasb etadi, balki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va ma’naviy olamini ham aks ettiradi. Mazkur marosimlar oilaning barpo etilishi, yangi hayotga qadam qo‘yish, qarindosh-urug‘larning birlashuvi va ijtimoiy birdamlikning mustahkamlanishida muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Kuyov-kelin marosimlari davomida qo‘llaniladigan turli ramzlar, ishoralar, qo‘shiqlar va udumlar o‘zbek xalqining ma’naviy merosini, tarixiy xotirasini va milliy o‘zligini ifoda etadi. Bu ramziy-ma’naviy unsurlar oilaviy hayotni bezabgina qolmay, balki yoshlarni turmushga tayyorlash, ularni jamiyatga moslashtirish va avlodan-avlodga qadriyatlarni uzatishda alohida rol o‘ynaydi.

Xususan, Surxon-Sherobod vohasi misolida kuzatilgan kuyov-kelin marosimlari o‘zining boy etnografik mazmuni va o‘ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. XIX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshlarida mazkur marosimlar tarkibida an‘anaviy va zamonaviy unsurlarning uyg‘unlashuvi kuzatiladi. Bu esa milliy marosimlarning o‘zgaruvchan ijtimoiy-madaniy sharoitlarga moslashuvchanligini, lekin shu bilan birga o‘zining ramziy-ma’naviy mohiyatini saqlab qolishini ko‘rsatadi. Shunday qilib, kuyov-kelin marosimlarining ramziy-ma’naviy ma’nolarini tadqiq etish o‘zbek xalqining o‘zligi, ijtimoiy munosabatlarini va ma’naviy qadriyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Asosiy qism

O‘zbek xalqida kuyov-kelin marosimlari faqatgina oilaviy hayotning boshlanishini emas, balki jamiyatdagi birdamlik va ijtimoiy birlikning ifodasini ham anglatadi. Marosimlar jarayonida oilaviy qadriyatlar, avlodlararo rishtalar va jamiyatning axloqiy me‘yorlari namoyon bo‘ladi. Nikoh marosimlari orqali yoshlar yangi hayotga qadam qo‘yishi bilan birga, ular milliy an‘analarni davom ettiruvchi va saqlovchi subyektga aylanadi.

Kuyov-kelin marosimlari turli ramzlar va ishoralarga bo'ydir. Masalan, kuyovni eshikka qarshi olib chiqish, kelinning boshiga ro'mol yopish, tandir atrofida aylanish kabi urf-odatlar o'zining chuqur ma'nosiga ega.

- Ro'mol yopish – kelinning poklik, hayo va oilaga sadoqat ramzi.
- Tandır aylanish – baraka, mo'l-ko'lchilik va oilaning mustahkamligi timsoli.
- Kuyovni qarshi olish marosimi – qarindosh-urug'larning mehr-oqibat va hamjihatlik ruhini ifodalaydi. Ushbu ramzlar orqali marosimlar oilaning ma'naviy poydevorini mustahkamlashda xizmat qiladi.

Nikoh marosimlarida ijro etiladigan yor-yor, kelin salom, o'lanlar xalqning tarixiy xotirasi va estetik didini aks ettiradi. Yor-yor qo'shiqlari kelinning ota uyidan chiqib, yangi hayot sari yo'l olishini ramziy tarzda ifodalaydi. Kelin salom marosimi esa yangi kelinning butun qarindosh-urug' oldida izzat-hurmatini namoyish etishi va ijtimoiy muhitga moslashuvini ta'minlaydi. Bu jarayonlarda qadimiy e'tiqodlar, diniy tasavvurlar ham o'z ifodasini topgan.

Surxon-Sherobod vohasi nikoh marosimlari boshqa hududlardan farqli jihatlariga ega. Xususan, kuyovning qalin to'lash jarayoni, kelinning sep tayyorlashdagi urf-odatlar va marosim davomida ishlatiladigan ramziy predmetlar vohaning etnografik boyligini ko'rsatadi. XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida marosimlarda asosan mahalliy urf-odatlar ustuvor bo'lgan bo'lsa, XXI asrda bu marosimlarga zamonaviy elementlar, jumladan estrada musiqalari, turli texnik vositalar va global madaniy ta'sirlar kirib keldi. Shunga qaramay, asosiy ramziy-ma'naviy mohiyat saqlanib qolmoqda.

Globalizatsiya jarayonida o'zbek oilalarida to'y marosimlari zamonaviy talablarga moslashmoqda. Biroq bu yangilanish an'anaviy ramziy unsurlarni butunlay yo'qotmaydi, aksincha, ularni yangi sharoitga moslashtiradi. Surxon-Sherobod vohasida ham kuyov-kelin marosimlari yoshlarning estetik didi va ijtimoiy ehtiyojlariga mos ravishda o'zgarib borayotgan bo'lsa-da, qadriyatlarining uzluksizligi, ramziy-ma'naviy mazmunlarning barqarorligi saqlanib qolmoqda.

Kuyov-kelin marosimlarida ishlatiladigan predmetlar — ro'mol, sham, tandir, non-u sochiq, sep yog'i, gullar va boshqalar — ramziy ma'no kasb etadi. Masalan, ro'mol yopish jarayonida kelinning pokligi, odob-axloqi va oilaga bag'ishlanganligi ramziy tarzda ifodalanadi. Shamlar — nur, toza hayot, ruhiy poklik ramzi. Non-u sochiq — mehmonnavozlik, erkinlik, ruhiy hamda moddiy baraka istagi.

Marosimga tayyorgarlik — sovchilikdan tortib, kelin-kuyovga madaniy va axloqiy ko'nikma berish — bu jarayon marosimlarning ramziy-ma'naviy qismidir. Yoshlar bu marosimlar orqali:

- oilaviy majburiyat va hurmatni o'rganadilar,
- qarindoshlarga, mehmonlarga bo'lgan odobni bilib oladilar,
- ayol va erkak rollarining majburiyatlarini tushunadilar.

Shu tariqa, nikoh marosimlari — faqat yig'ilish yoki tantana emas, balki ijtimoiy va ma'naviy madaniyatni shakllantiradigan "tajriba maktab"iga o'xshaydi.

Zamonaviy sharoitlar (transport, kommunikatsiya, axborot texnologiyalari, iqtisodiy jihatlar) nikoh marosimlaridagi ba'zi an'analarni o'zgartirdi:

- Musiqa va ijro yo'llari — an'anaviy kuylarga qo'shimcha ravishda estrada, shou-biznes uslublari paydo bo'ldi.
- To'yning ko'lami va narxi oshmoqda — byudjet, mehmonlar soni, sovg'a berish kabi masalalarda yangiliklar.

- Hududiy farqlar kuchaydi — aholining turli qatlamlari, shahar-qishloq farqi, ta'lim darajasi va global madaniy oqimlar ta'siri.

O'zbek oilaviy turmushida kuyov-kelin marosimlari jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotini ifodalovchi muhim hodisa sifatida alohida e'tibor talab qiladi. Bu marosimlarda ko'plab ramziy unsurlar mujassam bo'lib, ular orqali xalqning hayot falsafasi, dunyoqarashi va qadriyatlari ifodalanadi. Masalan, kelinning sep bilan ota uyidan chiqishi, kuyovning esa qarindosh-urug'lari bilan birgalikda kelin tomon yo'l olishi — nafaqat ikki yoshning, balki ikki sulolaning birlashuvini bildiradi. Shu boisdan ham nikoh marosimlari nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy jarayon sifatida qadrlanadi.

To'y marosimlari jarayonida qo'llaniladigan udum va ramzlarning mazmunida baraka, toza hayot, sadoqat, mehr-oqibat kabi tushunchalar asosiy o'rin egallaydi. Masalan, tandir atrofida aylanish yoki kelinning non ushlashi oilaviy hayotning mustahkamligini bildirsa, kuyovni qarshi olish jarayoni esa qarindoshlik rishtalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, marosimlarda kuyulanadigan qo'shiqlar, ayniqsa "yor-yor" va "kelin salom" xalqning estetik didini, shuningdek, qadimiy ishonch va tasavvurlarini saqlab kelayotgan muhim unsurlardir. Bu qo'shiqlar orqali kelinning ota-ona mehridan ayrilishi, yangi hayot sari qadam qo'yishi, jamiyat oldida o'z o'rnini topishi ramziy tarzda ifodalanadi.

Surxon-Sherobod vohasidagi nikoh marosimlari o'zining o'ziga xosligi bilan alohida ajralib turadi. Vohada ayrim urf-odatlar, masalan, qalin to'lash, sep tayyorlash, kuyovning oilaviy majburiyatlarini bajarishi va kelinning hurmat ko'rsatishi jarayonlari boshqa hududlardagidan biroz farq qiladi. Shu jihatdan ularni o'rganish o'zbek xalqining umumiy etnomadaniy boyligini yanada to'liq anglash imkonini beradi. XIX asr oxiridan boshlab bu hududda marosimlarning shakli asta-sekin o'zgarib borgan. Sovet davri ta'siri, keyinchalik esa mustaqillik yillaridagi yangilanishlar marosimlarning tashkiliy jihatlariga ta'sir qilgan bo'lsa-da, ularning ramziy va ma'naviy mazmuni barqaror saqlanib qolgan.

Bugungi kunda ham to'y marosimlari yoshlarning hayotida muhim o'rin tutadi. Internet va global madaniyat ta'sirida yangi elementlar kirib kelayotgan bo'lsa-da, marosimlarning asosiy vazifasi — avlodlar o'rtasida qadriyatlarni davom ettirish, jamiyatda birdamlikni mustahkamlash va oilaviy turmushni barqarorlashtirish — o'z kuchini yo'qotmagan. Demak, kuyov-kelin marosimlarining ramziy-ma'naviy mazmunini chuqur o'rganish nafaqat folklor va etnografiya uchun, balki milliy o'zlikni anglash hamda ijtimoiy-madaniy taraqqiyot uchun ham katta ahamiyatga ega.

Xulosa

O'zbek oilaviy turmushida kuyov-kelin marosimlari xalqning ko'p asrlik an'ana va qadriyatlarini saqlash, avloddan-avlodga yetkazish hamda jamiyatdagi ijtimoiy birdamlikni ta'minlashda alohida o'rin tutadi. Ushbu marosimlarda mujassam bo'lgan ramzlar, udumlar va qo'shiqlar o'zbek xalqining ma'naviy olamiga, milliy o'zligiga va ijtimoiy-madaniy hayotiga chuqur singib ketgan.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, kuyov-kelin marosimlari orqali nafaqat oilaning barpo etilishi, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlar mustahkamlanadi, yoshlar hayotga tayyorlanadi va jamiyatning barqarorligi ta'minlanadi. Surxon-Sherobod vohasi misolida kuzatilgan marosimlar tarixiy davrlar o'tishi bilan turlicha shaklga ega bo'lgan bo'lsa-da, ularning ramziy-ma'naviy mazmuni saqlanib qolmoqda.

Globalizatsiya davrida ham nikoh marosimlarida an'anaviy va zamonaviy unsurlar uyg'unlashib, yangi shakl kasb etmoqda. Ammo bu jarayon o'zbek xalqining milliy an'alarini yo'qotishga emas, balki ularni zamon talablari asosida qayta tiklash va davom ettirishga xizmat qilmoqda. Demak,

kuyov-kelin marosimlari o'zbek oilaviy turmushining ajralmas qismi bo'lib, ularning ramziy-ma'naviy ma'nolarini chuqur o'rganish milliy madaniyatimizni yanada teran anglashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirzayev T., Turdimov Sh., Jo'rayev M., Eshonqulov J., Tilavov A. O'zbek folklori: darslik. – Toshkent: Malik Print Co, 2022. – 432 b.
2. Doniyorov A. X. Markaziy Osiyo xalqlari etnologiyasi: darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 380 b.
3. Jo'raev M., Xudoyqulova L. Marosimnoma: o'zbek xalqining urf-odat va marosimlari haqida qisqacha ma'lumotnoma. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 210 b.
4. Xudoyqulova L. "Kelin o'tirsin va kuyov o'tirsin marosim qo'shiqlari (Buxoro nikoh to'ylari misolida)" // Ilmiy maqola. – Buxoro: BuxDU, 2021. – 15 b.
5. Doniyorov A. X. Markaziy Osiyo xalqlari etnologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018. – 365 b.